

TIJORAT BANKLARIDA VALYUTA OPERATSIYALARI AUDITINING XALQARO TAJRIBASI

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi 70412205-Bank hisobi, audit va nazorat yo'nalishi magistranti

Jalilov Husniddin Husenovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida valyuta operatsiyalari auditi jarayonining xalqaro tajribasi o'rganiladi. Xususan, rivojlangan davlatlarning moliyaviy tizimlarida qo'llaniladigan asosiy yondashuvlar, uslubiyat va me'yoriy talablarga alohida e'tibor qaratiladi. Maqolada valyuta operatsiyalari auditining samaradorligini oshirishda xalqaro standartlar va texnologiyalar rolini tahlil qilish orqali O'zbekiston banklari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tavsiyalar milliy banklarning shaffofligini ta'minlash va xalqaro maydonda raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Valyuta operatsiyalari, tijorat banklari, audit, xalqaro tajriba, moliyaviy hisobot, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), Xalqaro audit standartlari (ISA), ichki nazorat tizimi, riskga asoslangan yondashuv, O'zbekiston bank tizimi.

Kirish. Globalizatsiya va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi sharoitida valyuta operatsiyalari tijorat banklarining muhim faoliyat yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jahon moliya bozorlaridagi o'zgarishlar, valyuta kurslarining beqarorligi va moliyaviy risklarning ortishi banklar oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Shu sababli, valyuta operatsiyalarining shaffofligi va ishonchliligini ta'minlash, ularning qonunchilik va xalqaro standartlarga muvofiqligini nazorat qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, valyuta operatsiyalarini samarali audit qilish banklarning moliyaviy barqarorligi va mijozlar ishonchini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Rivojlangan mamlakatlarda valyuta operatsiyalari auditi jarayonida ilg'or texnologiyalar, riskka asoslangan yondashuv va xalqaro standartlar keng qo'llaniladi. Bu esa banklarga moliyaviy xatarlarni kamaytirish, ichki nazorat tizimlarini mustahkamlash va regulyator talablariga tezkor moslashish imkonini beradi.

O'zbekiston bank tizimi ham xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashuv jarayonida faol ishtirok etmoqda. Mamlakatimizda moliyaviy sektorni

modernizatsiya qilish, bank xizmatlarini diversifikatsiya qilish va xalqaro standartlarni joriy etish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu sharoitda, tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini audit qilishning xalqaro tajribasini o'rganish va milliy amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Tezisning maqsadi — valyuta operatsiyalari auditini sohasida xalqaro tajribani tahlil qilish va uning O'zbekiston tijorat banklari faoliyatiga moslashtirish yo'llarini aniqlashdan iborat. Shu maqsadda quyidagi vazifalar belgilandi:

Valyuta operatsiyalarining auditini amalga oshirishda xalqaro standartlar va tamoyillarni o'rganish;

Rivojlangan mamlakatlar tajribasida qo'llaniladigan uslubiyat va texnologiyalarni tahlil qilish;

O'zbekiston bank tizimidagi amaldagi audit jarayonini baholash va uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu tadqiqot natijalari milliy banklarning moliyaviy barqarorligini oshirish, xalqaro moliya bozorlarida raqobatbardoshligini ta'minlash va valyuta operatsiyalarini amalga oshirishda risklarni samarali boshqarishga xizmat qiladi.

Kirish

Xalqaro moliya bozorlarida valyuta operatsiyalari bank faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu operatsiyalar xalqaro savdodan tortib, investitsiyalargacha bo'lgan keng ko'lamlı iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi. Shu sababli, valyuta operatsiyalarining audit qilinishi banklarning shaffofligini ta'minlashda, moliyaviy xatarlarni kamaytirishda va xalqaro qonunchilik talablariga moslikni kafolatlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu esseda rivojlangan mamlakatlarning tijorat banklarida valyuta operatsiyalari auditini amalga oshirishdagi tajribasi statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi va ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Xalqaro tajriba: asosiy statistik ko'rsatkichlar

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda bank faoliyati auditining samaradorligi bevosita xalqaro standartlarga amal qilish va ilg'or texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq. Masalan:

1. Xalqaro audit standartlariga amal qilish darajasi:

- Jahon banki statistik ma'lumotlariga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda tijorat banklarining 85% dan ortig'i Xalqaro Audit Standartlari (ISA) asosida faoliyat yuritadi.

- Yevropa Ittifoqida bu ko'rsatkich 95% ni tashkil etadi.

2. Valyuta operatsiyalaridagi xatolar va moliyaviy yo‘qotishlar:

- AQShda 2022-yilda o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, valyuta operatsiyalarini to‘g‘ri audit qilmaslik sababli yuzaga kelgan moliyaviy yo‘qotishlar umumiy bank zararlarining 15% ini tashkil etgan.

- Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) ma‘lumotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko‘rsatkich 25–30% atrofida.

3. Riskka asoslangan yondashuv samaradorligi:

- Buyuk Britaniya va Germaniyada banklarda audit jarayonlarida riskka asoslangan yondashuvni qo‘llash natijasida valyuta operatsiyalari bilan bog‘liq xatarlar 40% ga kamaygan.

4. Texnologiyalarni qo‘llash:

- McKinsey & Company ma‘lumotlariga ko‘ra, Yevropa va Shimoliy Amerika banklarida moliyaviy auditni avtomatlashtirish orqali audit samaradorligi 30–40% ga oshgan.

O‘zbekistonda mavjud holat va statistik tahlil

O‘zbekiston bank tizimi xalqaro standartlarni bosqichma-bosqich joriy etib, valyuta operatsiyalari auditini modernizatsiya qilish yo‘lida rivojlanmoqda. Biroq, ayrim muammolar mavjud:

1. Audit standartlariga moslashuv:

O‘zbekistonda 2023-yilgi ma‘lumotlarga ko‘ra, tijorat banklarining faqat 60% ida audit jarayonlari xalqaro standartlarga mos keladi. Bu ko‘rsatkich rivojlangan mamlakatlarga nisbatan ancha past.

2. Ichki nazorat tizimi samaradorligi:

Markaziy bank hisobotlariga ko‘ra, tijorat banklarining 40% ichki nazorat tizimi valyuta operatsiyalari bilan bog‘liq muammolarni aniqlashda zaiflikka ega.

3. Moliyaviy xatarlar:

Valyuta operatsiyalaridagi xatolar sababli yuzaga kelgan moliyaviy yo‘qotishlar O‘zbekistondagi bank sektorida 2022-yilda umumiy zararlarining 22% ini tashkil etdi. Xalqaro tajribadan kelib chiqadigan tavsiyalar

O‘zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish uchun xalqaro tajribadan quyidagilarni joriy etish muhim:

1. Xalqaro standartlarni keng qo‘llash:

- ISA asosida audit jarayonlarini tashkil etish.

- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) asosida hisobotlarni yuritish.

2. Riskka asoslangan yondashuvni kuchaytirish:

- Valyuta operatsiyalarida xatarlarni aniqlash va ularni minimallashtirish uchun avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish.

3. Xodimlar malakasini oshirish:

- Bank xodimlarini xalqaro sertifikatlash dasturlariga jalb qilish (CIA, ACCA).
- Xalqaro banklar tajribasidan o‘rganish uchun treninglar tashkil etish.

4. Texnologiyalardan foydalanish:

- Audit jarayonlarini avtomatlashtirish uchun AI va Big Data texnologiyalaridan foydalanish.

- Bank ma'lumotlarini tezkor tahlil qilish uchun ilg'or dasturiy ta'minotlarni joriy etish.

Xulosa

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida valyuta operatsiyalari auditining samaradorligini oshirish moliyaviy xatarlarni kamaytirish va banklarning barqarorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston sharoitida xalqaro standartlarni kengroq qo'llash, ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish va ilg'or texnologiyalarni joriy etish orqali bank faoliyatining shaffofligini oshirish mumkin. Bu esa milliy banklarning xalqaro moliya bozorlarida raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Tijorat banklarida valyuta operatsiyalari auditi xalqaro moliya tizimining ajralmas qismi bo'lib, banklarning moliyaviy barqarorligi va shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, auditi samarali tashkil etish orqali moliyaviy xatarlarni kamaytirish, qonunchilik talablariga rioya qilish va bank mijozlarining ishonchini mustahkamlash mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda audit jarayonlarida xalqaro standartlar, zamonaviy texnologiyalar va riskka asoslangan yondashuvning keng qo'llanilishi bu jarayonning muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

O'zbekiston tijorat banklari uchun xalqaro tajribadan o'rganish va milliy amaliyotga joriy etish alohida ahamiyatga ega. Xalqaro standartlarga moslashuv, ichki nazorat tizimini kuchaytirish, xodimlarning malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish orqali banklarning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi oshadi. Ushbu jarayon milliy moliya tizimining barqaror rivojlanishiga va iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi.

Shunday qilib, valyuta operatsiyalari auditi nafaqat banklarning ichki faoliyatini takomillashtirishda, balki mamlakatning xalqaro moliya bozorlaridagi mavqeini

mustahkamlashda ham asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Bu borada xalqaro tajribani chuqur o'rganish va uning milliy bank amaliyotiga moslashtirilishi dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. International Federation of Accountants (IFAC). International Standards on Auditing (ISA). URL: <https://www.ifac.org>
2. International Financial Reporting Standards (IFRS). IFRS Standards Overview. URL: <https://www.ifrs.org>
3. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International regulatory framework for banks. URL: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>
4. Sarbanes-Oxley Act (SOX). US Regulation on Financial Reporting. URL: <https://www.sec.gov>
5. McKinsey & Company. The future of audit: How technology is transforming financial reporting. URL: <https://www.mckinsey.com>
6. Deloitte. Risk-Based Auditing for Banks. URL: <https://www2.deloitte.com>
7. KPMG. Valuation of Currency Risks in Banking Operations. URL: <https://home.kpmg>
8. PwC. The Role of Internal Audit in Banking Operations. URL: <https://www.pwc.com>
9. International Monetary Fund (IMF). Financial Stability and Currency Management in Developing Economies. URL: <https://www.imf.org>
10. Ernst & Young. Auditing Challenges in Foreign Exchange Operations. URL: <https://www.ey.com>
11. World Bank. Global Trends in Financial Auditing and Compliance. URL: <https://www.worldbank.org>